

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС

ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

УРЕЂУЈЕ

А. БЕЛИЋ

уз

СТАЛНУ САРАДЊУ

Г. г. А. МЕЈЕ-А, проф. Collège de France, А. СТОЈИЋЕВИЋА, проф. Унив. у Љубљани, К. ЊИЧА, проф. Унив. у Кракову, Љ. СТОЈАНОВИЋА, акад. у Београду, М. РЕШЕТАРА, проф. Унив. у Загребу, О. ХУЈЕРА, проф. Унив. у Прагу, Р. НАХТИГАЛА, проф. Унив. у Љубљани, СТ. ИВШИЋА, проф. Унив. у Загребу, СТ. М. КУЉБАКИНА, проф. Унив. у Скопљу, ФР. ИЛЕШИЋА, проф. Унив. у Загребу, ФР. РАМОВША, проф. Унив. у Љубљани, и Х. БАРИЋА, проф. Унив. у Београду.

КЊИГА II.

БЕОГРАД. 1921.

9. Једна исправка текста у Вуковим пословицама.

Добро ти је Хајдару¹⁾ у хладу!
 Нит' га кољу мухе ни обади,
 Него²⁾ му је потешко од глади.

(Вук, Народне српске пословице итд. [на Петинју, 1836] стр. 63, в. и држ. издање [Биоград, 1900], стр. 74, Nr. 1137).

У Вукову Рјечнику стоји: „Ајдар, *m. türkischer Mannsname*, *nomen turcicum viri*: Добро ти је *Ајдару* у хладу!“ *и т. д.* (Овде Ајдар без *x*). Према овом Вуковом тумачењу и још према једном стиху у Гундулићевом Осману (18, 168: „Хајдар, син краља од Персије“) протумачена је пословица и у речнику Југословенске академије (III, 551): „*Hajdar m. tursko (arapsko) ime muško . . . Dobro ti je Hajdaru u hladu!*“ итд. На сличан начин објашњава реч „Хајдар“ и Ђ. Поповић (Турске и источанске речи у нашем језику. Гласник Српског ученог друштва, књ. 59 [1884], стр. 235): „Хајдар, мушко име; у арапском значи: јунак, храбар, лав.“

Али ова објашњења не могу да задовоље, јер се у пословици говори о Хајдару са иронијом која нипошто не би могла поднети за каквог „храброг човека“ или „лава“; по ономе што се каже да је Хајдар поштеђен од *обада*, невероватно је да реч „Хајдар“ у овом случају уопште може означавати човека. Према томе опадају сва тумачења која смо поређали³⁾. Ако бисмо, дакле, међу животињама на које обад напада⁴⁾ потражили које има атрибут лености и презирања, нема сумње да бисмо најпре помислили на *магарца*.

И „хајдар“ или „ајдар“ збиља значи „магарац“: одговарајућа реч постоји у грчком језику, и ми смо је од Грка и добили. У грчком има неколико форми: γαῖδαρος, γαῖδαρος, αἰδαρος, ἀγαῖδαρος, αἰδούριον, γαιδαρίον итд. (в. *Du Cange*, Glossar. ad script. med. et inf. graec., стр. 28 и д., *Paroemiographi Graeci*, edid. Schneidewin-Leutsch I [Gottingae, 1839], стр. 258). Грци су је пак примили са семитског истога. У јевр. имамо חַי 'air, у арап. عَيْر 'air (= *ἄνος* и *δυνατός*); корен חַי у семитским језицима значи „бити врео, зажарен“, а затим и „брз“; доцније је супстантив, по познатој особини семитских језика, у пренесеном смислу почео означавати „брзу животињу“ — магарца⁵⁾.

¹⁾ Ајдару Вуков. Рјечн.

²⁾ Само Рјечн.

³⁾ Тумачење Ђ. Поповића опада још и зато што се у турском „храбар“ итд. каже *jaz'ar* (а не *hajdar*, или слично).

⁴⁾ а напада на домаћу стоку, волове, коње, магарце. *B. Brehms Tierleben IX*. (Leipzig, 1877), стр. 457. сл. и име: *tabanus bovinus*, *Rinderbremse*.

⁵⁾ Брзина (дивљег) магарца ушла је код старих у пословицу, исп. *Aesop. Fab. 258* *Halm* ὄφρας εὐέρεμον λέων καὶ δυνατός, ὁ μὲν λέων διὰ τῆς δυναμείας, ὁ δὲ δυνατός διὰ τῆς ἐν ποσὶ ταχύτητος в. п. *Vabr. tab. 67 Cr.*)

Реч је од семитских народа лако могла доћи Грцима. Најобичнија је форма γάδαρος, али има форми и без γ; у овом би се случају тај „иррационални“ спирант у почетку, који је у грчком врло чест (в. *Krumbacher*, *Ein irrationaler Spirant im Griechischen*. Sitzungsber. d. philol.-philol. u. hist. Kl. d. Bayr. Akad. d. Wiss. 1886, стр. 387 итд.), дао и етимолошки објаснити: Грци су семитско γ транскрибовали час са γ, а час га остављали незамњеног (*spiritus lenis*, какад *asper*¹⁾). δ у γάδαρος, кога у одговарајућој речи нема, могло је доћи погрешним народним етимологисањем²⁾. Реч је веома честа у средњовековном и модерном грчком; била је позната још врло рано, и налази се на једном папирусу из VI—VII века после Христа³⁾.

Док је, као што смо видели, немогуће да Хајдар у пословици означава човека, дотле би значење „магарац“ било, у сваком погледу, веома подесно. О магарцу се често говори као о лењој и небрежљивој животињи, а да се свугде где се спомиње — а то бива у причама и пословицама врло често — спомиње са исвесном иронијом и подсмехом, није потребно ни да се нарочито напомиње. С друге стране, из природних наука знамо да се животиње од обада збиља склањају у *хладовину*, где су сигурне од његових напада⁴⁾. Према томе „Хајдар“ треба, као *nomen appellativum*, писати малим *x* (у Вуковом речнику малим *a*)⁵⁾.

Веселин Чајкановић.

¹⁾ ипр. *πληρω* Ἰομόρρα, али *πρω* Ἀστάρτη.

²⁾ „ἀπό τοῦ τῆν γῆν ὄρειν τοῖς μόχοις καὶ κόποις,“ cf. *Schneidewin* (-Leutsch) l. c. Можда и према γανδός или γάδος: ὁ πολλὰ εἰδώς καὶ πανούργος (*Hesych.*); мало је вероватно да је овде и γάδος = риба која се иначе зове и ὄνος (cf. *Athen.* VII 315 F) играло неку улогу.

Према томе етимологија коју је изгледа примио *Schneidewin* l. c., а коју је недавно одобрио и *Oick* (*Pauly-Wissowa's Real-Encyclopädie* VI, 632) није тачна.

³⁾ *Amherst Papyri* II, 153, 4: τὰ δὲ γαιδάρια παρασκευάσαν δοθῆναι τῷ πλ [·] τικῷ ὑπὲρ ἀποτροφῆς; ἐκείτου γαιδαρίου τριμήσιον (= τριμήσιον) ἐν κτλ. Издавач дотичног папируса — узред буди речено — није знао новогрчки, па је, тражећи објашњења у класичном језику, закључио по једној сличној глоси у Хезихија (γαίτης; γαιωργός) да γάδαρος мора значити „сељак, земљорадник“. А у папирусу баш се казује колико γάδαρος добија дневно *зоби*! — Уопште је ова реч често наопако објашњавана. Један старији класичар, описујући кодекс *Vindobon.* 214 (297) вели: *Anonymi cuiusdam auctoris synaxarium sive narratio succincta de quodam Gadaro, sanctitate vitae claro*, итд. (в. *Krumbacher*, *Gesch. d. byz. Litt.* стр. 882²⁾). У кодексу се међутим налази једна верзија познате средњовековне „легенде“ о лисици и магарцу (ξυναξάριον τοῦ τιμημένου γαδαρίου). Овде је магарац добио још већи ранг него код интерпрета српске пословице!

⁴⁾ *Brehm's Tierleben* l. c.: „Das Wild sucht schattiges Gebüsch auf, um sich vor diesen Bremsen zu schützen; denn dahin folgen sie nicht, weil sie den Sonnenschein und somit offene Plätze lieben“.

⁵⁾ Чудновато је да значење речи „хајдар“ које долази у српској пословици није забележено у речницима, ма да се реч у томе значењу у народу (ипр. у новоослобођеним крајевима) сигурно употребљује. Ипак, овамо долази свакако што се каже у речнику Југосл. акад. (III, 551): „*Hajdara*, f. pogrдна riječ. *Skoroteča*, 1884, 250 (*pisano* „ajdara“). (У „Скоротечи“ ова реч долази међу имена [која] дају люди еданъ другимъ кодъ се грде и руже.“ (Оно се име даје женској.)